

Ensimmäinen Skandinaavinen lingvistiikan kesäkurssi 27. 7. — 9. 8. 1969

Monilla aloilla alkaa kehityksen seuraaminen sekä itsenäisen tutkimuksen suorittaminen omin päin, yksinäisyydessä, käydyä yhä vaikeammaksi. Varsinkin maantieteellisissä periferioissa tehotto-maksi jäävä yksin ahertelu on hyvin tuttu vaara. Pari vuotta sitten nuori ruotsalainen tutkija, nykyinen Upsalan yliopiston fonetiikan professori Sven Öhman ryhtyi suunnittelemaan keinoja skandinaavisten kontaktien parantamiseksi ja tšekäläisen nuoren tutkijapolven edelleen kouluttamiseksi. Ensimmäinen näkyvä tulos oli Tukholman lähistöllä heinä—elokuussa pidetty kaksiviikkoinen kesäkurssi, jonka mahdollisti Pohjoismaisen kulttuuritoimikunnan taloudellinen tuki. Tämäntapaisten kurssien tarpeellisuutta osoittanee se, että toimikunnalta anoi kurssivaroja sata erilaista tutkijaryhmää; lingvistien lisäksi tänä vuonna saivat seminaarinsa järjestetyksi vain fyysikot, kemistit, mikrobiologit ja kansantaloustieteilijät.

Professori Öhmanin käsityksen mukaan tämä jokavuotiseksi suunniteltu kurssi olisi nimenomaan teoreettisen lingvistiikan jatkokoulu ja tarkoitettu liseniaatti- ja väitöskirjavaiheessa oleville. Opettajiksi on tarkoitettu kutsua parhaita voimia joko Skandinaviasta tai sen ulkopuolelta: teoreettisen lingvistiikan parhaat edustajat lienevät tällä hetkellä Yhdysvalloissa ja Itä-Berliinissä. Jotta oppiminen ei rajoittuisi vain pariin intensiiviseen sydänsuven viikkoon, perustettiin ensimmäisen kurssin aikana Göteborgiin professori Alvar Ellegårdin alaisuuteen julkaisemattomien monistaiden jakelukeskus, josta nykyisin perin tärkeäksi muodostunut painoon ehtimätön kirjallisuus leviäisi koko Skandinaviaan. Tähän jakelupiiriin ilmoit-tautuivat heti kaikki mukana olleet laitokset (mutta yksityiset halukkaat voivat

päästä osallisiksi palvelusta ilmoittautu-malla allekirjoittaneelle). Tarkoitus on, että uuteen kurssiin aletaan valmistautua kevätlukukauden alusta perehtymällä määräkirjallisuuteen esim. jonkinlaisessa vapaaehtoisessa seminaarissa.

Ensimmäisen kesäkurssin teemana oli transformaatioteorian viimeaikainen kehitys, opettajina kolme nuorta professoria: fonologian päivittäistä seminaaria ohjasi Paul Kiparsky (MIT), syntaksia opetti John R. Ross (MIT), semantiikka James D. McCawley (Chicago). Osanottajia oli yhteensä 40, joista suomalaisia kahdeksan: Turun yliopistosta prof. Kalevi Wiik, lehtori Ilkka Raimo ja assistentti Marita Gustafsson, Åbo Akademista leht. Anders Nygård ja ass. Kay Wikberg, Jyväskylältä ass. Matti Leiwo sekä Helsingistä prof. Valentin Kiparsky ja minä. Alkuperäisenä suunnitelmana oli, että kukin osanottaja olisi pitänyt kurssin kuluessa pienen esityksen omalta alaltaan; tästä jouduttiin ajan puutteen vuoksi suurelta osin luopumaan, mikä oli vahinko. Osanottajien anti jäi siten lähinnä keskusteluihin ja lyhyihin kommentaareihin, ja oli vaikea muodostaa selvää yleiskuvaa siitä, minkälaista tutkimusta on meneillään pohjoismaisissa yliopistoissa. — Professori Öhmanin suunnitelmiin kuuluu jonkinlaisen yhdysmiehen toimen aikaansaaminen: palkattaisiin lukukaudeksi kerrallaan joku varttuneempi tutkija ottamaan selvää, mitä missäkin tapahtuu, koordinoimaan ja estämään päällekkäisyys sekä välittämään kontakteja niiden kesken, jotka askartelevat samantapaisten ongelmien parissa.

Paul Kiparskyn generatiivisen fonologian seminaari pohjautui pääosiltaan viime vuonna ilmestyneeseen Chomskyn ja Hallen jättiläistökseen *The Sound*

Pattern of English — kurssin aikana tustuimme lisäksi mm. Kiparskyn, Kisseberthin, Stampen ja McCawleyn viimeisimpiin artikkeleihin. Tärkeimmät käsiteltäväksi otetut aiheet olivat foneettisten piirteiden luonne, sääntöjen järjestyks, derivaationaalisen morfologian kehittäminen, 'markedness' sekä historiallisten muutosten luonne. Muutaman vuoden takaiseen ajatteluun verrattuna nykysuuntausta voisi sanoa paluuksi luonnollisuuteen: alkuaikojen jyrkän formalistinen, jokseenkin mekanistista yksinkertaisuutta tavoitteleva kuvaustapa on selvästi väistymässä. Piirteiden suhteen tämä on johtamassa binaariuden periaatteen osittaiseen hylkäämiseen, edelleen 'luonnollisen säännön' käsitteen muodostumiseen sekä pyrkimykseen löytää funktionaalisesti toisiinsa liittyviä sääntöjä, jotka vastaisivat pikemminkin kielenpuhujan intuitiota kuin kielestä kiinnostuneen tietokonehien tarpeita. Trubetzkoy'n 'tunnusmerkillisen' (Merkmalhaftig) käsite, joka on Roman Jakobsonin kautta tullut generatiiviseen fonologiaan (marked — unmarked), on muuttanut alkuperäistä luonnettaan. Trubetzkoylla käsite oli yksittäiseen kieleen liittyvä, ja sen avulla pyrittiin selittämään tietyissä kohdin tapahtuvia neutraalistumisia. Selittävämmä jäivät esim. sellaiset seikat kuin riippuvuus toisista piirteistä (—soinnillisuus on tunnusmerkitön klusiileilla mutta tunnusmerkillinen sonoranteilla) sekä segmentin äänneympäristöstä (vokaalien väliset konsonantit ovat +lax tunnusmerkittävästi). Jakobsonin jälkeen käsitettä on pyritty selittämään universaalien piirteiden avulla ja liittämään se luonnollisuuden periaatteeseen (luonnollinen ympäristö, luonnollinen muutoksen suunta jne.).

Morfologia, varsinkin johto-oppi, lienee generatiivisen kieliopin vähiten tutkittuja osia, mikä johtuu todennäköisesti englannin kielen luonteesta; tällä alalla on suomalaisilla mahdollisuus arvokkaaseen teorian kehittämiseen, sillä juuri

suomen kielen mutkikas ja rikas johto-oppia taivutusoppi tarjoavat kiitollisen haasteen niille, jotka yrittävät raivata lauseopin ja fonologian välimaastoa.

Sekä Ross että McCawley esittivät heti kurssin alussa varauksensa sen johdosta, että heidät oli määrätty pitämään erillisiksi merkittyjä syntaksin ja semantiikan kursseja: molemmat nimittäin edustavat Chomskyn vastaista uutta suuntausta, jonka mukaan tällaista keinoitekoista rajaa ei tulisi lainkaan tehdä. Niinpä Chomskyn käsite 'syvästrukturi' joutui syrjäytetyksi: on mahdotonta lähteä olennaisesti semanttisten ja olennaisesti syntaktisten säännönmukaisuuksien puolivälistä; sen vuoksi on parempi lähteä pohjimmaisesta semanttisesta kuvauksesta ja päätyä pintarakenteeseen transformaatio- ja rajoitussääntöjen avulla.

Millaisen asun sitten tuo pohjimmainen semanttinen kuvaus saa, on nähdäkseni toistaiseksi melkoinen kiistakysymys. McCawleyn versio muistuttaa kovasti predikaattikalkyyliä, mutta hän pitää kuitenkin struktuuripuuta olennaisena kuvausmuotona jo tälläkin tasolla, koska transformaatiot totutusti ope-roivat vain puilla. Ross ja McCawley haluavat supistaa perusyksikköjen määrän minimiin: tällä hetkellä syntaktisiksi perusyksiköiksi katsotaan lause (S), nominilauseke (NP) ja verbi (V); nominilauseke puolestaan käsittää kolmenlaisia elementtejä: indeksejä, variaabeleita ja joukkoja. Tällainen elementtien supistus mahdollistaa universaaliuden, mutta onko se ostettu sääntöjen kohtuuttomalla monimutkaisuudella, on aiheellinen kysymys. Jos ensimmäinen sääntö kirjoitetaan muotoon $S \rightarrow V NP^n$, jossa n voi olla enemmän kuin 2, tullaan lähelle Fillmoren esittämää peruspropositiota, jossa hyväksytään predikaatille useampia argumentteja, eikä jouduta oletta-maan kolmannen argumentin johtamista uudesta propositiosta.

'Abstraktin syntaksin' kiintoisimpia

uudistuksia on kahden filosofiassa kehitetyn käsitteen mukaanotto kielenanalyysiin. Ensimmäinen niistä on englantilaiselta filosofilta J. L. Austinilta peräisin oleva *performatiivin* käsite, joka auttaa ns. lausetyyppien eli erilaisissa funktioissa toimivien lauseiden analysoinnissa. Esim. lauseilla »Kastan sinut Kalle Viljamiksi» tai »Lupaan syödä hattuni» on erilainen illokutionaarinen voima kuin lauseella »Hän kastoi lapsen» tai »En voi syödä hattuani», sillä ne ovat samalla kertaa kastamis- (resp. lupaa- mis-) toimintaa. Koska on ilmeistä, että paitsi kysymys-, käsky- ja toivomuslauseissa myös ennusteissa, väitteissä ja lupauksissa on syntaktisia erikoispiirteitä esim. toteamuksiin verrattuna, on ratkaisuksi ehdotettu abstraktisen performatiiviverbin olettamista perustana olevaan lauseeseen, johon varsinainen lause upotetaan. Siis esim. kysymys »Miksi lähdit?» johdetaan rakenteesta »pyydän sinua sanomaan minulle, miksi lähdit». — Performatiivianalyysi poistaa tähän asti ad hoc -ratkaisulta tuntuneet kysymys- ja käskymorfeemit peruskomponentista: nehan olivatkin jo ehtineet olla paljon tyytymättömyyden kohteina.

Toinen, vaikeammin kielenkuvauksen liitettävä käsite on *presuppositio* eli edellytys tai ennako-olettaisuus. Voidaan väittää, että vaikka lause »Ranskan nykyinen kuningas on kalju» ei ole hyväksyttävä, koska se edellyttää lausetta »Ranskassa on nykyään kuningas», mikä ei ole tosi, tämä ongelma ei kuulu kielitieteen piiriin. Toisaalta esim. Fillmore on huomauttanut Katzin ja Fodorin semanttisia merkitsijöitä kritisoidessaan, että heidän klassisen esimerkkinsä *bachelor* merkitsijöistä (inhim.) (mask.) (aikuinen) (ei koskaan naimisissa) kolme ensimmäistä ovat neljänennen presuppositioita ja siis olennaisesti eri tasolla kuin se. Semanttisella tasolla tällä erolla siis ilmeisesti on merkitystä. Paul ja Carol Kiparsky ovat osoitta-

neet ainakin englannin kielessä pitävän paikkansa, että verbit kuten uskoa, epäillä, unohtaa, jotka edellyttävät uskottavan, epäiltävän jne. seikan olemassa oloa, käyttäytyvät syntaktisesti eri tavoin kuin sellaiset verbit (esim. väittää, toivoa, olettaa), joilta tällainen edellytys puuttuu. Miten sitten kuvataisiin ero esim. seuraavien lauseiden välillä:

1. Kalle syytti Villeä tulen syyttämisestä ja
2. Kalle moitti Villeä tulen syyttämisestä?

Edellisessä teon pahuus on edellytetty, syyttäminen on väitettävä seikka, jälkimmäisessä taas syyttäminen on edellytetty ja pahuus väitetty. Jos kaikki tällaiset eksistentiaali-oletukset täytyy esittää semanttisessa kuvauksessa esim. propositioiden muodossa, voidaan vain aavistaa, millaiseen monimutkaisuuteen ollaan joutumassa.

Tässä käy mahdottomaksi esitellä niitä formaalis-teknisiä uudistuksia, jotka varsinkin professori Rossin erinomaisilla luennoilla synnyttivät ahaa-elämyksiä suomalaiskuulijain keskuudessa; hänen erikoisalaansa ovat transformaatioiden soveltumisrajoitusten luonne (käsitteet syntaktinen variaabeli, »command», saari johon sääntö ei ulotu) sekä erilaiset vertikaaliset ja horisontaaliset rajoitukset (derivational constraints, output constraints). Varsin sopivalta kokeiluaineistolta tuntuisivat suomen objektin käyttäytyminen, partitiivin mutkikkuus sekä erilaiset sivulauseiden ja lauseenvastikkeiden käyttäytymiset.

Teorian tämänhetkinen lähes anarkistiselta vaikuttava joustavuus ei ole suinkaan negatiivinen ilmiö vaan ehkä kannustavampi kuin sitä edeltänyt dogmaattinen vaihe. On toivottavaa, että ensi vuonna Tanskaan lähtisi vielä suurempi innostettavien suomalaisten joukko.

AULI HAKULINEN